

Anthony Dracopoulos

The University of Sydney

Η πρώτη περίοδος του Νίκου Καρούζου και η απορία της ύπαρξης The first period of Nikos Karouzos and the aporia of existence

Synopsis

Perhaps no other post-war poet confronted existential anxiety and the finitude of human existence with the persistence and passion of Nikos Karouzos. Starting from metaphysical pursuits that remained in his thought throughout his work, he expressed in imaginative ways the aporia for the meaning of life and the human condition. How can one find meaning when the purpose of life is questioned? What meaning can be found when all the answers are subject to the law of constant change? Can writing and poetry resist the finitude of human existence and mock death? This paper examines Karouzos' attempts to respond to these questions by focusing on a series of binary oppositions: time and death, loneliness and companionship, appearance and reality, futility and dream, which permeate the first period of his poetry. It argues that although Karouzos finds only temporary solutions, his efforts are not in vain. By maintaining a consistent interest in the question of existence, he keeps open the possibility of authentic being and therefore the possibility of redemption.

Ίσως κανείς άλλος μεταπολεμικός ποιητής δεν αναμετρήθηκε με την υπαρξιακή αγωνία και το πεπερασμένο της ανθρώπινης ύπαρξης με την επιμονή και το πάθος που αναμετρήθηκε ο Νίκος Καρούζος. Ξεκινώντας από μεταφυσικές αναζητήσεις, που παρέμειναν στο στοχασμό του σε όλο του το έργο, κοίταξε κατάματα ζητήματα που αφορούν στην ανθρώπινη κατάσταση.

σε μια εποχή που κατέρρεαν οι βεβαιότητες ιδεολογικών και φιλοσοφικών συστημάτων και εξέφρασε με ευρηματικούς τρόπους την απορία για το νόημα της ύπαρξης. Σε αντίθεση με την πλειάδα των ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, βρήκε πιο γόνιμο έδαφος για να αντιμετωπίσει τις οδυνηρές καταστάσεις της μετεμφυλιακής Ελλάδας, αλλά και για να αναπληρώσει το νοηματικό κενό που άφησε η ήττα της αριστεράς στην περιοχή της ύπαρξης. Όπως επισημαίνει ο ίδιος:

μετά την ήττα του λαϊκού κινήματος, εγώ είπα «γιατί υπάρχουμε» και άλλοι είπαν «γιατί αποτύχαμε». Εγώ, και όχι μόνο εγώ, έθεσα υπαρκτικά το ερώτημα, οι πολιτικοί ποιητές το έθεσαν ψυχολογικά και κοινωνικά. Εγώ είμαι με τους σκοτωμένους, ενώ οι πολιτικοί ποιητές είναι με επιζήσαντα ποικίλα συμφέροντα των ηττημένων υπάρξεών τους. [...] Έπρεπε να βγει αλλιώς ο πόνος της συντριβής του λαϊκού κινήματος και όχι σαν κλαψούρισμα [...] Εγώ πάντως δεν κλαψούρισα. Βασίστηκα πιο πολύ στις υπαρξιακές μου αγωνίες, χωρίς ούτε στιγμή να ξεχάσω την αναγκαιότητα της αλλαγής της κοινωνίας. Αυτό είναι το μεγάλο ζητούμενο.¹

Με την εστίαση στην ύπαρξη επέστρεψε σε στοιχειωδέστερα ερωτήματα για την ανθρώπινη κατάσταση, τα οποία θα μπορούσαν ίσως να θεωρηθούν προϋποθέσεις κάθε ιδεολογικής τοποθέτησης. Ποιά είναι η σκοπιμότητα της παρουσίας μου στον κόσμο, αλλά και του κόσμου του ίδιου; Γιατί να προσπαθήσω να καταλάβω ή να θέσω στόχους όταν στο τέλος όλα τα τρώει η φθορά και ο θάνατος; Στη βάση ποιών αξιών μπορώ να χτίσω τη ζωή μου; Με ποιον τρόπο μπορώ να διαπραγματευτώ αυτό που θέλω να κάνω με αυτό που επιβάλλει ή ενθαρρύνει το κοινωνικό πλαίσιο; Από τη στιγμή που κάποιος ενταχθεί σ' αυτή την προβληματική ανοίγονται δύο βασικοί δρόμοι. Είτε θα οδηγηθεί στο μηδενισμό και στην απόρριψη οποιουδήποτε στόχου, αφού τα πάντα είναι μάταια, είτε θα αποδεχθεί την ύπαρξη και θα προσπαθήσει να φέρει στα μέτρα του τον παράδοξο χαρακτήρα της. Η προβληματική του Καρούζου ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Το έργο του ειδικά της πρώτης περιόδου², το οποίο ως επί το πλείστον διακρίνεται από μια καταφατική στάση απέναντι στα παραπάνω ερωτήματα, συνιστά ποιητική μελέτη της «εντελώς αιγιματικής» και «τρομερής παγίδας της ύπαρξης».³

1. Η Πτώση και η ανθρώπινη κατάσταση

Στην αφετηρία της προβληματικής του βρίσκεται η κατάσταση του σύγχρονου ανθρώπου, η οποία αποδίδεται, όπως συχνά συμβαίνει όταν επιχειρεί να φωτίσει το παράδοξο της ύπαρξης, με βιβλικούς όρους. Σε ένα από τα πρώτα πεζά του κείμενα γράφει σχετικά:

ο άνθρωπος αντί να σταθεί με τη δύναμη της αδαμικής ελευθερίας φρουρός μέσα στο Ένα της άχρονης του ευδαιμοσύνης, διάλεξε το Πολλαπλό, θρυμματίζοντας την αρχέτυπη και μόνη του Προσώπου εικόνα με την εισόρμηση του χρόνου στη μοίρα του. Έτσι χαντακωμένο το αδαμικό πρότυπο σε Πλήθος, αγωνίζεται να συναρμολογήσει τα θρύψαλά του σε καινούρια Ενότητα.⁴

Η αλληγορία της πτώσης, πέρα από τις θρησκευτικές της συμπαραδηλώσεις, σκιαγραφεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο ξεδιπλώνεται η ανθρώπινη παρουσία στην προσπάθειά της να αναζητήσει νόημα μέσα σε ένα μάταιο κόσμο. Με την γένεσή του ο άνθρωπος βρίσκεται, χωρίς την επιλογή του, ανέστιος σε μια θρυμματισμένη πραγματικότητα. Αποκομμένος από την πραγματική του φύση, εντάσσεται στη ροή του χρόνου η οποία φέρνει τη φθορά και στο τέλος το θάνατο. Πρόκειται, επομένως, για μια αλληγορία που, με τον παραστατικό τρόπο της μυθοπλασίας, υπογραμμίζει εκείνο που απουσιάζει από τον πραγματικό κόσμο και κατ' επέκταση ανοίγει την προοπτική για να φανταστεί κανείς πως ίσως θα μπορούσε να ικανοποιηθεί το ακόρεστο υπαρξιακό κενό που αφήνει η γήινη πραγματικότητα. Στη ροή του χρόνου αντιπαραβάλλει την άχρονη ακινησία και στον κατακερματισμό του σύγχρονου κόσμου την εμπειρία της ολότητας και της πλήρωσης, οριοθετώντας έτσι ένα δρόμο που μπορεί να οδηγήσει στην αυθεντική ύπαρξη. Από τα πολλά παραδείγματα που μας προσφέρει το έργο του, χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο γράφει για την ανθρώπινη ανεσιτότητα είναι το ακόλουθο παράδειγμα:

Α η τύχη να υπάρχουμε πόσο ταιριάζει στο ηλιοβασίλεμα
 στυλίτες άνεμοι και πιο πάνω το κουκούλι της συμφοράς
 είναι μακριά το σπίτι μας
 από φως αστέρων είναι χτισμένο
 μακριά στο χελιδόνισμα της καμπάνας
 οι καρποί του σώματος ώριμοι να πέσουν
 εκεί που τυφλώνει ο φώσφορος του έαρος
 όπως ο νους αγγίζει το ποθούμενον.⁵

Η αντιμετώπιση, επομένως, της ανεστιότητας, της απομάκρυνσης δηλαδή του ανθρώπου από το πραγματικό Είναι, βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε επιδίωξης του αυθεντικού υπάρχειν. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να επιστρέψει στο σπίτι του, σύμφωνα με την τοποθέτηση του Καρούζου, πρέπει να αναμετρηθεί με τις πνευματικές ζητήσεις που θέτει η αλληγορία της Πτώσης. Η έμφαση στην πνευματικότητα, ωστόσο, δεν σημαίνει την υποβάθμιση του σώματος και της ύλης. Αντίθετα μάλιστα, το σώμα επανέρχεται στο έργο του Καρούζου ως βασική παράμετρος στην επιδίωξη του αυθεντικού βιώματος, αφού μπορεί να προσφέρει λαβές υπαρξιακής πληρότητας. Στον «Υπνόσακκο», για παράδειγμα, γράφει:

Πώς θα πήγαινα στ' άνθη χωρίς το κορμί
 πώς θα χαιρόμουν απαρηγόρητος την ευωδιά τους
 πώς θα γνώριζα τη θλίψη και τους ανέμους.
 Είν' αγαθό μεγάλο το κορμί για να σπιθίζει ο μέσα πορφυρίτης
 (167)

Από μόνο του, όμως, το σώμα, όπως άλλωστε και το πνεύμα, αδυνατεί να τροφοδοτήσει την ολότητα της ύπαρξης, αφενός γιατί, παραγνωρίζοντας μια σημαντική διάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης, περιορίζει ασφυκτικά την ολότητα της εμπειρίας και αφετέρου γιατί ενθαρρύνει την απορρόφηση του ανθρώπου στην «καθημερινή ζωωδία» (126) και τις ανάγκες της επιβίωσης, στοιχεία που οδηγούν μακριά από την αυθεντική ύπαρξη. Το πρόβλημα αυτό γίνεται ακόμη πιο επιτακτικό στα νεότερα χρόνια, ιδιαίτερα όταν λάβουμε υπόψη μας ότι ο τεχνολογικός πολιτισμός, με την έμφαση στο εφήμερο και την υπερκατανάλωση, διαμορφώνει συνθήκες μέσα στις οποίες ατροφεί η αναζήτηση του αυθεντικού βιώματος.

Το σώμα και το πνεύμα, τα οποία συχνά αποδίδονται με μεταφορές που παραπέμπουν στη διάσταση γήινο - ουράνιο⁶, δεν συνιστούν, για τον Καρούζο, απλώς δύο συστατικά της ανθρώπινης φύσης που τον καλούν να ανταποκριθεί σε αντίρροπα αιτήματα και τον αναγκάζουν σε συνεχή διαπράγματευση. Αποτελούν τα βασικά μέσα που έχει στη διάθεσή του ο άνθρωπος για να αντιμετωπίσει το υπαρξιακό πρόβλημα και να βρεθεί στο δρόμο που οδηγεί στην υπαρξιακή πλήρωση, στο δρόμο του πραγματικού Είναι. Η ύπαρξη μπορεί να τραφεί τόσο από το σώμα όσο και από το πνεύμα:

να ο θνητός
 έχει δυο φλόγες και το ρολόγι των εποχών άδειο

με σιδερένια στους ήχους απραξίαν όπως
 εγώ κοιτάζω τις φλόγες
 η μια στον ουρανό το φως θ' αναμετρήσει με τον τάφο
 και τις ρίζες του σώματος ανάβει πάντα η άλλη. (167)

Με τη γέννηση, λοιπόν, ο άνθρωπος βρίσκεται έκκληκτος μπροστά στο αίνιγμα της ύπαρξης το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει με τη διφυή φύση του. Στο άλλο άκρο της ανθρώπινης παρουσίας βρίσκεται φυσικά ο θάνατος. Στο έργο του Καρούζου, όμως, όπως εξάλλου και στη φιλοσοφία του υπαρξισμού, δεν σηματοδοτεί απλώς και μόνο το τέλος της ανθρώπινης περιπέτειας. Κατ' αρχήν παραπέμπει στην κοινή ανθρώπινη μοίρα:

βάλε με νου σου τη μεγάλη συναδέλφωση
 που δίχως τα ξεδιάντροπα μικροσκοπία μας περιμένει:
 παρέες-παρέες οι πεθαμένοι
 στα λιγόφωτα κοιμητήρια (302)

Παράλληλα, συμμετέχει ενεργά στην αναζήτηση του αυθεντικού βιώματος και γι' αυτό συνδυάζει αρνητικές και θετικές συνδηλώσεις. Βέβαια, όπως κάθε τέλος, ο θάνατος φέρνει μαζί του το φόβο και την ταραχή που συνοδεύει το άγνωστο. Μένει άγνωστος, γιατί είναι αδύνατο να στοχαστεί κανείς πάνω στην εμπειρία του δικού του θανάτου. Η προσπάθεια κατανόησής του αναγκαστικά μας φέρνει κοντά στους άλλους, αφού ό,τι μπορούμε να γνωρίσουμε γι' αυτόν μπορούμε να το μάθουμε μόνο σε σχέση με το θάνατο κάποιου άλλου. Την ίδια στιγμή, όμως, αποκαλύπτει την απέραντη μοναξιά μας, αφού κανείς δεν μπορεί να μοιρασθεί το δικό μας θάνατο ή να πεθάνει για λογαριασμό μας. Κατ' επέκταση, ο θάνατος μας θυμίζει ότι αναπόφευκτα μόνοι μας κουβαλάμε το βάρος της υπαρξιακής μας ευθύνης:

Είμαστε μόνοι γλυκειά γυναίκα
 σε πόνο βαθύ ενωμένοι
 [...] Είμαστε μόνοι
 στεκόμαστε με δυο φωτιές αντίκρυ στο θάνατο. (117-8)

Πάνω απ' όλα, όμως, καθιστώντας κάθε ανθρώπινη ενέργεια μάταιη, θέτει με επιτακτικό τρόπο το ερώτημα για τη σκοπιμότητα της ύπαρξης. Ποιο είναι το νόημα της παρουσία μας στον κόσμο όταν γνωρίζουμε ότι στο τέλος ό,τι και να κάνουμε, όποιο νόημα και να κατορθώσουμε να δώσουμε στη ζωή μας, όσες φορές κι αν πλησιάσουμε το αυθεντικό βίωμα, στο τέλος όλα

θα τα πάρει ο άνεμος του θανάτου; Με αυτό το ερώτημα, στρέφει τη ματιά μας συνεχώς στο πεπερασμένο της ύπαρξής μας και ως εκ τούτου καθιστά επείγουσα την αναζήτηση του νοήματος με βάση το οποίο θα μπορούσαμε ίσως να αιτιολογήσουμε την ύπαρξή μας στον κόσμο. Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, ο θάνατος στέκεται αρωγός στην ύπαρξη, ειδικότερα μάλιστα όταν αναλογισθούμε ότι μόνον στη βάση της θνητότητάς μας, η ύπαρξη αποκτάνοημα. Αν είχαμε, για παράδειγμα, τη δυνατότητα να ζήσουμε για πάντα, η αγωνία που συνοδεύει κάθε ανθρώπινο δίλημμα θα ήταν ανούσια, γιατί οι συνέπειες των αποφάσεών μας δεν θα ήταν απαραίτητα αμετάκλητες. Μας θυμίζει, έτσι, πως κάθε απόφαση και κάθε εμπειρία είναι μοναδικές και ανεπανάληπτες στο πέρασμα του χρόνου. Ποτέ δεν μπορούν να επαναληφθούν μέσα στις ίδιες συνθήκες και με την ίδια ένταση. Γι' αυτό, η επίγνωση του θανάτου μας ωθεί να ζήσουμε έντονα κάθε στιγμή σαν να ήταν η τελευταία.

Για να γίνει, βέβαια, αυτό, ο άνθρωπος θα πρέπει να έχει βαθειά επίγνωση της περατότητάς του. Θα πρέπει, όπως υποστηρίζει ο Καρούζος, «να οδεύουμε προς το θάνατο κρατώντας την παρτιτούρα, όχι από μνήμης».⁷ Μόνο όταν δεν κάνουμε τα στραβά μάτια απέναντι στο θάνατο, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε κάθε στιγμή σαν να ήταν η τελευταία. Η συμφιλίωση με το θάνατο και η επώδυνη αποδοχή του πεπερασμένου της ύπαρξης οδηγεί σε μια πιο υπεύθυνη στάση απέναντι στο χρόνο που φεύγει και συνεπώς συνιστά βασική συνθήκη της υπαρξιακής αγωνίας και της αναζήτησης νοήματος. Όταν πορευόμαστε με βαθιά την επίγνωση του θανάτου, η ματιά μας παραμένει στραμμένη στο παρόν και στην επιδίωξη του μεστού βιώματος, μεγιστοποιώντας έτσι τις πιθανότητες να βρεθούμε στο πραγματικό υπάρχειν. Για να κατανοήσουμε το δρόμο προς το αυθεντικό Είναι πρέπει επομένως να αναλογιστούμε το μη-Είναι. Μόνο τότε ίσως το Είναι μπορεί να αποκτήσει νόημα. Διαφορετικά, εκλαμβάνεται ως δεδομένο και απορροφάται από τη ροή του χρόνου και την καθημερινή αναγκαιότητα.

Ο θάνατος έχει, λοιπόν, μια παράδοξη σημασία. Από τη μια μεριά, φέρνει το φόβο γιατί αποτελεί ένα τέλος, κι από την άλλη, ακριβώς επειδή μόνο αυτός «μπορεί τα κόκκαλα να δείξει» (243), αναζωπυρώνει την ανάγκη να υπάρχουμε και συμβάλλει καθοριστικά στην αναζήτηση του αυθεντικού βιώματος. Γι' αυτό άλλωστε ο Καρούζος γράφει: «Τι θα έκανα τις πράξεις μου / αν δεν υπήρχε ο θάνατος.» (54). Κι αλλού:

Γλυκειά ερήμωση του στήθους
 η αγωνία βαραίνει στα σπλάχνα μου ευχάριστα.
 Δεν θα μπορούσα δίχως θάνατο.
 Επάγγελμα η ψυχή μου
 ηλικία: - (37)

2. Ο χρόνος και το παράδοξο της ύπαρξης

Ο ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στη γέννηση και στο θάνατο καθορίζεται αποφαστικά από το χρόνο και τη φθορά, που, όπως έχει σωστά επισημανθεί, μαζί με το θάνατο συνιστούν τα βασικότερα στοιχεία της ποιητικής του Καρούζου.⁸ Η λειτουργία του χρόνου, ειδικότερα το γεγονός ότι φέρνει πράγματα στον κόσμο για να τα αφήσει απροστάτευτα στο έλεος στη φθοράς συνιστά μια πραγματικότητα με την οποία μολονότι θα προσπαθήσει να συμφιλωθεί σε όλο σχεδόν στο έργο του, δεν θα πάψει να την αντιμετωπίζει ως ανυπέρβλητη απορία: «απορώντας άντικρυ στον ουρανό• πώς θα χαθούν εδώ και τα οστά / μεσ' στη θερμή σφαίρα...» (193). Οτιδήποτε μας δίνει ο χρόνος μετά από λίγο το παίρνει πίσω. Μπροστά στο ανελέητο θέαμα φθοράς ο Καρούζος στέκεται έκπληκτος⁹, σαν να μην μπορεί να πιστέψει πως η λειτουργία του χρόνου είναι να αφαιρεί από τα πράγματα τη διάρκεια και να θυμίζει συνεχώς την προσωρινότητά τους:

Μια τριανταφυλλιά στο φεγγαρόφωτο!
 Τι φρίκη, την τρώνε τα δευτερόλεπτα! (260)

Αν όμως πράγματι η λειτουργία του χρόνου είναι τέτοια που τονίζει την προσωρινότητα των πραγμάτων, τότε γιατί να τα φέρνει στον κόσμο; Γιατί η ομορφιά του κόσμου να μην έχει διάρκεια; Πέρα από την επαναδιατύπωση της απορίας για το παράδοξο της ύπαρξης, η ροή του χρόνου είναι υπεύθυνη και για ένα ακόμη πρόβλημα. Τη στιγμή που ο μόνος διαθέσιμος τρόπος πρόσβασης στα πράγματα του κόσμου είναι μέσα από κομμάτια χρόνου είναι επόμενο πως δεν μπορούμε να τα συλλάβουμε και να τα γευθούμε στην ολότητά τους: «κάθε στιγμή κερδίζεις το νόημα του λουλουδιού κοιτάζοντας / κάθε στιγμή το χάνεις» (48).¹⁰ Ο χρόνος είναι λίγος για να μπορέσεις να δεις το Όλο. Βρισκόμαστε, έτσι, όπως συμβαίνει με την τριανταφυλλιά, στο έλεος του αδηφάγου χρόνου και γινόμαστε μάρτυρες της φθοράς. Από αυτήν ακριβώς την κατάσταση γεννιέται μια μόνιμη έλλειψη που κινητοποιεί την επιθυμία για ολότητα, μονιμότητα και διάρκεια. Είναι σαν να κουβαλάμε μαζί

μας τη μνήμη μιας άχρονης παρουσίας, σαν να είμαστε προγραμματισμένοι να αναζητούμε τη διάρκεια και την ολότητα μέσα στη φθορά των πραγμάτων, εκεί δηλαδή που η ροή του χρόνου καθιστά την εύρεσή τους αδύνατη. Βασικό, λοιπόν, γνώρισμα της ανθρώπινης συνθήκης, για τον Καρούζο, είναι ότι βρίσκεται παγιδευμένη ανάμεσα στη φθορά και στην επιθυμία για διάρκεια.

Πώς όμως μπορούμε να σταθούμε απέναντι στα ζητήματα που θέτει ο χρόνος; Κατ' αρχήν δεν έχουμε άλλη επιλογή παρά να αποδεχθούμε στωικά το παράδοξο της ύπαρξης και να υπάρξουμε χωρίς να περιμένουμε ανταλλάγματα. Στα «Χορταριασμένα Χάσματα» γράφει:

Εκείνος οπού μπορεί κ' εφαρμόζει το χρόνο στην ύπαρξη
σαν το ευλύγιστο νερό που συμβιβάζεται πάντα
με τ' αόμματα χώματα με τα χόρτα με τα λιθάρια
με καθ' εμπόδιο στον κόσμο κι οπουδήποτε
καρυκεύοντας έτσι τη θλίψη μου
στα ψυχρά μάρμαρα της απουσίας –
έχει χωρέσει στ' αλήθεια την αιωνιότητα κι όχι
τη θλιβερή κι απρόκοφτη φιλολογία της.
Αυτός είν' εκείνος που γνωρίζει
πως η άγραφη ζωή δεν θα πάψει να χτίζει
το θάνατο με καινούργια πάντα υλικά με νέα νήπια
για να ξύσει κάποτε τα ουράνια. (297)

Κατά δεύτερο λόγο, για να συμμετάσχει ενεργά στην ύπαρξη, ο άνθρωπος θα πρέπει να επικεντρωθεί στο παρόν. Αν δεχθούμε ότι η ζωή, ως πεδίο όπου το φως, οι σκιές και το σκοτάδι συμβιώνουν συμπληρωματικά στην ίδια πραγματικότητα, υπάρχει μόνο στο παρόν, τότε η άμεση εμπειρία και το ακέραιο βίωμα του παρόντος αποτελεί συνθήκη της ενεργούς συμμετοχής στην αυθεντική ύπαρξη. Κατά συνέπεια, η ύπαρξη δεν μπορεί να βιωθεί με σχέδια και αυστηρό προγραμματισμό για το μέλλον, γιατί αυτά την αποσπών από την εμπειρία του παρόντος. Χρειάζεται να βγούμε από τον τρόπο λειτουργίας του χρόνου, κατά κάποιον τρόπο να λειτουργήσουμε εναντίον του, πέρα, δηλαδή, από τη συμβατική ροή του. Διαφορετικά, το παρόν τίθεται σε αναμονή προς χάριν του μέλλοντος:

Ν' απαγορεύεις το μέλλον ολόκληρο
στον εαυτό σου μέσα και να βλέπεις ήρεμος
το δυστύχημα της υπάρξεως. (282).

Να είμαστε, να είμαστε χωρίς εξήγηση [...]
 Να είμαστε• κι άλλη χαρά δεν έχει, γλυκέ μου έλληνα. (191)

Η έμφαση στο παρόν μας καλεί επομένως να αντιμετωπίσουμε τον χρόνο σαν μια ουδέτερη κατάσταση που δεν εμπλέκεται στις δυνατότητες της ύπαρξης. Άλλωστε ο χρόνος δεν αποτελεί ένα αντικειμενικό δεδομένο, αλλά μια ανθρώπινη κατασκευή οργάνωσης και ταξινόμησης:

Ο χρόνος είναι γενικός.
 Δεν μπορούμε να εντοπίζουμε τα οράματα [...]
 Η πιο μεγάλη ώρα της ζωής υπάρχει σαν τις άλλες... [...]
 Ο χρόνος είναι κοροϊδευτικός.
 Είναι αμέτοχος σαν τα περίπτερα στην κίνηση. (241)¹¹

Το ουσιαστικότερο, ωστόσο, βήμα αντιμετώπισης του συμβατικού χρόνου είναι η αναζήτηση στιγμών που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο υπέρβασης ή λησμονιάς της ροής του. Πρόκειται για στιγμές πληρότητας που ενδέχεται να βρίσκονται ακόμη και στα πιο ασήμαντα περιστατικά. Να μυρίσεις, για παράδειγμα, ένα λουλούδι και να σταματήσεις «για λίγο στην όσφρησή του το χρόνο»¹², ή ένα απλό περπάτημα που «ολότελα το χρόνο καταστρέφει» (238-40), ή ένας «αδέξιος γλάρος» που με το πέταγμά του σβήνει «τα όρια/ παρελθόντος παρόντος και μέλλοντος» (132), ή ακόμη το φιλί δύο ερωτευμένων:

Ένα ζευγάρι φιλιόταν αμέριμνα•
 κέρδιζε όλες τις στιγμές
 τίποτα δεν παρατηρούσε.
 Ο έρωτας είναι πάντα
 μικρή-μεγάλη η δύναμη του Έχε Γεια
 χρόνος ακατάσχετος. (238-239)

Σε παρόμοια κομμάτια χρόνου, που τις περισσότερες φορές περνούν απαρατήρητα, εξαιτίας των απαιτήσεων της καθημερινής αναγκαιότητας, ο χρόνος χάνει τη σημασία του και ο άνθρωπος βρίσκεται πλήρης μέσα στην ύπαρξη. Η ποίηση του Καρούζου, ειδικά της πρώτης του περιόδου, είναι γεμάτη από τέτοιες στιγμές: στιγμές θαυμασμού για τη μαγεία που κουβαλούν τα πράγματα του κόσμου, στιγμές που μένουμε έκθαμβοι και εκστατικοί μπροστά σ' αυτό που βλέπουμε σαν να το βλέπουμε για πρώτη φορά, αλλά και στιγμές κατά τις οποίες μέσα από το φαίνεσθαι ξεμυτίζει μια ένδειξη διάρκειας. Η απόδοση, άλλωστε, τέτοιων στιγμών συνιστά, για τον Καρούζο, βασικό προσδιοριστικό στοιχείο της ποίησης:

Στο χώρο της ζωής ανήκει εκείνη η κίνηση που εντάσσεται στην χρονικότητα στις χρονικές εκφάνσεις της ζωής. Αλλά στο χώρο της ποίησης ανήκει η κίνηση προς τη μη χρονικότητα είναι μια κίνηση προς την ακινησία ή αλλιώς μια κίνηση προς την αθανασία, μια εναντίωση σε κάθε φθαρτότητα. Ζωή και ποίηση αλληλοσυμπληρώνονται στην αντίθεση χρόνου και αιωνιότητας.¹³

Στη ροή, λοιπόν, του καθημερινού, συμβατικού, «αντικειμενικού» χρόνου, οι στιγμές αυτές αντιπαραβάλλουν έναν άλλο τύπο χρόνου, τον υπαρξιακό χρόνο ή το χρόνο της άμεσης εμπειρίας, έναν χρόνο που παρουσιάζει αναλογίες με την «εγκυμονούσα στιγμή» του Kierkegaard και τη σημασία της «μέριμνας» του Heidegger.¹⁴ Τέτοιες στιγμές δίνουν την εντύπωση πως η ροή του χρόνου, όπως την κατανοούμε στην καθημερινότητα, χάνει τη σημασία της και ως εκ τούτου πως η διάκριση ανάμεσα στην προσωρινότητα και στη διάρκεια παύει να έχει νόημα. Σ' αυτές τις στιγμές, ο άνθρωπος απορροφάται από το θαύμα της ύπαρξης και του εκστατικού βιώματος και έτσι βρίσκεται σ' ένα πλαίσιο εγγύτητας με τα πράγματα του κόσμου. Γίνεται ένα με τον κόσμο και συνεπώς λειτουργεί σε ένα πεδίο στο οποίο, θεωρητικά τουλάχιστον, αναιρείται η διάκριση ανάμεσα στο υποκείμενο και στο αντικείμενο.

Μένοντας ανοιχτός και διαθέσιμος, δεν βαδίζει βιαστικά για να φτάσει κάπου, αλλά παίρνει το χρόνο του για να σταθεί όπως πρέπει. Αφήνοντας πίσω του τη σκοπιμότητα, το «εγώ», που συνήθως αποτελεί τροχοπέδη στο αυθεντικό βίωμα, υποχωρεί με αποτέλεσμα τον εναρμονισμό των προσληπτικών μέσων με τα οποία αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα, και έτσι ο άνθρωπος βρίσκεται μέσα στην άμεση εμπειρία με το όλο του το Είναι. Σύμφυτη με αυτή τη στάση είναι η «αγαπητική διάθεση», η οποία καθιστά δυνατή μια δεκτική σχέση με τον κόσμο και φέρνει τον άνθρωπο κοντά στους άλλους: «ο άνθρωπος που αποσυσχετίζεται από το εγώ ανεβαίνει πολύ μέσα του και εναρμονίζεται με τους άλλους για πάντα.»¹⁵ Αυτού του είδους η σχέση με την πραγματικότητα απελευθερώνεται από δεσμεύσεις και σκοπιμότητες και δίνεται στην ύπαρξη χωρίς να περιμένει κάτι. Γι' αυτό μπορεί να προσφέρει στιγμές μιας πλήρωσης που δίνουν την εντύπωση πως ο χρόνος παύει να υπάρχει. Όπως γράφει ο Καρούζος, είναι «ο δρόμος που μας θέλει ξεζαλωμένους από κάθε βάρος, ολόγυμνους μέσα στο βασιλείο της καρδιάς, την ποίηση πέρ' απ' την ποίηση σ' εκείνη την εκστατική δόμηση της υπάρξεως».¹⁶

Κάτι τέτοιο, βέβαια, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στη βάση της λογικής και της νόησης.¹⁷ Στην άμεση εμπειρία του αυθεντικού βιώματος, όπως είδαμε, ο άνθρωπος συμμετέχει ως όλο. Εστία, ωστόσο, αυτού του όλου είναι, για τον Καρούζο, το στήθος και όχι ο νους. Το στήθος, με αναμενόμενους συνειρμούς (πνοή, αναπνοή, εκπνοή)¹⁸, αλλά και απρόσμενους συνδυασμούς (αύρα, φαρμάκι, θάλασσα, ελευθερίες, αιωνιότητα)¹⁹, και λιγότερο η καρδιά επανέρχονται συστηματικά στο έργο του ως βασικοί πυρήνες του εκστατικού βιώματος και ως επίκεντρο της ύπαρξης. Το στήθος είναι σαν ένας ασκός που γεμίζει από ύπαρξη και συνάμα ένας τρόπος όρασης μέσω του οποίου αποκαθίσταται μια άμεση σχέση με τα πράγματα του κόσμου. Γι' αυτό άλλωστε και ο ποιητής «δεν τρέχει πίσω από τις λέξεις», αλλά περιμένει «την πνοή π' ανοίγει τις οράσεις» (123). Εκεί βιώνεται η υπαρξιακή αγωνία, αλλά και το ελαφρό φτερούγισμα της συγκίνησης και της πλήρωσης που στιγμιαία έστω αναιρεί το χρόνο:

το στήθος σφάζοντας εμβρόντητη σιγή:
 εδώ μέσα υπάρχω κυρίαρχος δίχως λόγο
 κι αυτό είναι υπέρτατο. (275)²⁰

3. Επιλεγόμενα

Το ζήτημα, βέβαια, της ύπαρξης δεν είναι ζήτημα γραφής αλλά βιώματος. Η μικρή, ωστόσο, περιδιάβαση στην πρώτη περίοδο του Καρούζου, που επιχειρήσαμε εδώ, μας δίνει τα ίχνη αυτού του βιώματος, τα οποία, σε αδρές γραμμές, θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα ακόλουθα: α) στην προσπάθεια να πλοηγηθεί ανάμεσα στους δυισμούς που φέρνει η ανθρώπινη φύση και σκέψη και να σταθεί στο παροντικό βίωμα ως το μόνο πεδίο στο οποίο μπορεί να αναζητηθεί το αυθεντικό βίωμα, καθοδηγούμενος από τη δίψα για ενότητα σε έναν κόσμο που διακρίνεται από τον κατακερματισμό και τη διάσπαση, β) στην προσπάθεια να επιμείνει σε κομμάτια χρόνου για να φωτίσει μέσα από το φαίνεσθαι το νόημα των πραγμάτων του κόσμου και γ) στην προσπάθεια να αντισταθεί στα αδηφάγα δευτερόλεπτα και στο θάνατο με τη δημιουργία και την ποίηση, αντιπαραβάλλοντας στο συμβατικό χρόνο το χρόνο της υποκειμενικής εμπειρίας και αποτυπώνοντας στιγμές πληρότητας, στις οποίες ο άνθρωπος συμμετέχει με το όλο του το Είναι.

Η έμφαση στη στιγμή, το βίωμα του παρόντος, η αποτύπωση του θαύματος που υπάρχει μέσα σ' ένα κομμάτι χρόνου, σηματοδοτούν, ωστόσο,

πρόσκαιρες και όχι μόνιμες λύσεις. Από τη στιγμή που επικεντρώνονται σε κομμάτια χρόνου αναπόφευκτα δεν μπορούν να έχουν διάρκεια ούτε να συγκροτήσουν μια οριστική και μόνιμη κατάσταση. Θυμίζουν ίσως την «αδαμική ευδαιμοσύνη», αλλά κρατούν για λίγο. Αποτυπώνουν για παράδειγμα, την εικόνα της τριανταφυλλιάς, αλλά δεν κατορθώνουν να την ακινητοποιήσουν στην ακμή της και να σταματήσουν την αναπόφευκτη φθορά της. Η συνθήκη, λοιπόν, του χρόνου μας παγιδεύει ανάμεσα στο νόμο της φθοράς και στην επιθυμία της διάρκειας. Ποθούμε το άχρονο αλλά είναι αδύνατο να το φτάσουμε, μένουμε έκθαμβοι μπροστά σε μια στιγμή χρόνου που όμως χάνεται στο πέρασμά του.

Ο ίδιος, βέβαια, ο Καρούζος, αναγνωρίζει ότι σχεδόν κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης του ερωτήματος της ύπαρξης δεν κατορθώνει να προσφέρει οριστική λύτρωση: «Γεννίεσαι και μπαίνεις μεσ' το αίνιγμα/ πεθαίνεις και τ' αφήνεις ανέπαφο» (299). Το ίδιο ισχύει ακόμη και για την ποίηση:

εκείνο που θα'θελα είναι να ξεπεράσω τον θάνατο. Εκείνο που ξεπερνά το θάνατο είναι η αγιότητα. Τότε μονάχα μπορεί ο άνθρωπος να βρεθεί έξω από το φόβο και επομένως έξω από το φόβο του θανάτου. Με τα ποιήματα δεν κατανικιέται. Είναι σαν να πυροβολείς τη θάλασσα.²¹

Μπορεί η πίστη που οδηγεί στην αγιότητα να αποτελεί μια λύση διάρκειας. Ο Καρούζος, ωστόσο, παραδέχεται ότι ο ίδιος δεν κατόρθωσε να βρεθεί μόνιμα στο δρόμο της. Μένει έτσι στο αυθεντικό βίωμα και στη λύτρωση ή στην ανακούφιση που μπορούν να προσφέρουν κομμάτια χρόνου:

Ξόδεψα μακρινούς περιπάτους για να καταλάβω:

Η ζωή δεν έχει και τόση ζωή μέσα της•
όλο το ζήτημα είναι, να δούμε μονάχα
πού βγάζει φλόγες.
Τότε προσεχτικά πλησιάζουμε
κρατώντας χαρτοσακκούλα
και τη γεμίζουμε. (272)

Στο έργο, λοιπόν, του Καρούζου, ειδικά της πρώτης περιόδου, δεν θα βρούμε οριστικές λύσεις. Αν υπάρχει κάτι μόνιμο στο έργο του, αυτό είναι η καταγραφή της αγωνίας για την ύπαρξη και η διαρκής αναμέτρηση με τα προβλήματα που αυτή θέτει. Η αγωνία, ωστόσο, που δεν ξεχνά το θάνατο, το παρόν και την ανάγκη ανύψωσης, και που γι' αυτό ρωτάει συνεχώς πώς να

Είναι, συνιστά ένα πλαίσιο στο οποίο συντηρείται η προοπτική της αυθεντικής ύπαρξης. Εκεί διατηρείται ζωντανή η ουσιαστική μέριμνα για το Είναι και κατ' επέκταση το ενδεχόμενο λύτρωσης. Αυτό ακριβώς το πλαίσιο είναι τελικά εκείνο που τον σώζει, γιατί εκεί δεν χάνονται τα πάντα στη χοάνη της ματαιότητας. Το σημαντικό, λοιπόν, δεν είναι αν φτάνει κάπου, αλλά ότι δεν παύει να κρατά στο κέντρο του οπτικού του πεδίου το ερώτημα για τη σκοπιμότητα της ύπαρξης και την αναζήτηση του αυθεντικού βιώματος. Η στάση αυτή είναι ανάλογη με εκείνη που περιγράφει ο Heidegger στο δοκίμιό του «Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι»:

Αφ' ης στιγμής [...] ο άνθρωπος σκέπτεται την ανεσιτότητα, αυτή δεν συνιστά πλέον άθλια κατάσταση. Εάν τη σκεφτούμε ορθώς και τη διαφυλάξουμε καλά στο νου, τότε η ανεσιτότητα είναι η μοναδική προσαγόρευση η οποία καλεί τους θνητούς να εισέλθουν στο χώρο του κατοικείν.²²

References

Αρανίτσης Ευγένιος (1996). «Το Αίνιγμα της Αγάπης. Η Αγάπη για τα Αινίγματα» στο

Για τον Νίκο Καρούζο. Συμπόσιο, Ίκαρος, Αθήνα: 81-91.

Dreyfus Hubert & Wrathall Mark (ed.) (2006). *A Companion to Phenomenology and Existentialism*, Blackwell, Oxford.

Earnshaw Steven (2006). *Existentialism: A Guide for the Perplexed*, Continuum. London & New York.

Gilbert-Wals James (2010). "Revisiting the Concept of Time: Archaic Perplexity in Bergson and Heidegger", *Human Studies*, Vol. 33, No. 2/3: 173-190.

Θέμελης Κωνσταντίνος (2001). *Η Θεία Βλακεία. Η Τελευταία Συνέντευξη του Νίκου Καρούζου*, Ίνδικτος, Αθήνα.

Heidegger Martin (2008). *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι*, μτφρ. Γιώργος Ξηροπαϊδης, Αθήνα: Πλέθρον.

Judaken Jonathan & Bernsconi Robert (2012). *Situating Existentialism*, Columbia University Press, New York.

Κακναβάτος Έκτωρ (1996), «ΣέρενΚίρκεγκωρ- Νίκος Καρούζος» στο *Για τον Νίκο Καρούζο*. Συμπόσιο, Ίκαρος, Αθήνα: 97-112.

Κακουλίδης Γιώργος (1999). *Η Μαύρη Κούρσα του Κυρίου Καρούζου*, Βιβλιοπωλείο των Βιβλιόφιλων, Αθήνα.

Καραλής Βρασίδης (1999). «Η Λατρεία του Μηδενός στην Ποίηση του Νίκου Καρούζου», *Διαθάζω*, 393: 134-139.

Καρούζος Νίκος (1966). *Μεταφυσικές Εντυπώσεις απ' τη Ζωή ως το Θέατρο*, Ίκαρος, Αθήνα.

Καρούζος Νίκος (2002). *Συνεντεύξεις του Νίκου Καρούζου*, Ελισάβετ Λαλουδάκη(επιμ.), Ίκαρος, Αθήνα.

Καρούζος Νίκος (2010). *Πεζά Κείμενα*, Ελισάβετ Λαλουδάκη(επιμ.), Ίκαρος, Αθήνα.

Καρούζος Νίκος (2013). *Τα Ποιήματα Α (1961-1978)*, Ίκαρος, Αθήνα.

Κίρκεγκωρ Σαίρεν (1980). *Φόβος και Τρόμος*, μτφρ. Άννα Σολωμού, Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου (επιμ.), Νεφέλη, Αθήνα.

Kierkegaard Soren (2013). *Το Κεντρί της Υπαρξης*, μτφρ. Κώστας Νησιώτης, Κέδρος, Αθήνα.

Kierkegaard Soeren (1991). *Η Έννοια της Αγωνίας*, μτφρ. Γιάννη Τζαβάρα, Δωδώνη, Αθήνα.

Macquarie John (2001). "Postmodernism in Philosophy of Religion and Theology", *International Journal for Philosophy of Religion*, 50/1-3: 9-27.

Μπελεζίνης Αντρέας (1987). *Η «Νεολιθική Νυχτωδία στην Κρονστάνδη» του Νίκου Καρούζου*, Σπείρα, Αθήνα.

Παράσκευος Πάνος (1993). *Το Εκκρεμές που Σήμαινε Ποιήματα. Ο Ωρμος Καρούζος*, Απόπειρα, Αθήνα.

Richardson John (2002). *Heidegger*, Routledge, London & New York.

Steiner George (1978). *Heidegger*, Fontana, Glasgow.

Taylor Charles (1991). *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press, Cambridge.

Taylor Charles (1992). *Sources of the Self*, Cambridge University Press, Cambridge.

Tillich Paul (1944): "Existential Philosophy", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 5, No. 1 (Jan., 1944): 44-70.

Notes

- 1 Καρούζος (2002): 57 και 153.
- 2 Για τη διάκριση της ποίησης του Καρούζου, βλ. Παράσκευος (1993), Αρανίτσης (1996) και Καραλής (1999).
- 3 Κακουλίδης (1999): 36.
- 4 Καρούζος (2010): 55.
- 5 Καρούζος (2013): 166. Στο εξής οι παραπομπές στα Ποιήματα Α δίνονται εντός του κειμένου.
- 6 Βλ. λ.χ. «Σκύλος που έφτασε στην ομορφιά» (98), «Πείνασα τ' όνειρο σα σκύλος» (160) και «είμαι των άστρων ο σκύλος / με τα μάτια κοιτάζω ψηλά / με τα χέρια γιορτάζω τη λάσπη.» (113) 7 Καρούζος (2002): 89.
- 8 Αρανίτσης (1996): 82-84.
- 9 Βλ Αρανίτσης (1996):82-84.
- 10 Βλ. και σελ. 100: «στιγμή που ο φθόνος του καιρού την ξαναπαίρνει».
- 11 Στο κείμενο «Μεταφυσικές Εντυπώσεις» γράφει επίσης: «Η οποιαδήποτε χαρά της ζωής, ακόμη και η πιο φθαρτική είναι τώρα. Πως θα μπορούσε, λοιπόν, η χαρά της αφθαρσίας να είναι αύριο; Κανένα βίωμα δεν περιμένει τη σειρά του για να πάρει τη θέση ενός άλλου βιώματος.» (Καρούζος (1966):27).
- 12 Καρούζος (2010): 238.
- 13 Καρούζος (2002): 191. Βλ. και το ποίημα: «Στιγμές της Αθήνας» (120-122).
- 14 Βλ. Paul Tillich (1944): 61-62. Ο Kierkegaard προσπαθεί να ξεφύγει από τον αντικειμενικό χρόνο διαμέσου αυτού που αποκαλεί εγκυμονούσα στιγμή (Augenblick), μια στιγμή κατά την οποία η αιωνιότητα αγγίζει το χρόνο και απαιτεί μια προσωπική απόφαση. Για τον Heidegger, η μέριμνα συνδέεται με τον ποιοτικό χρόνο της ύπαρξης. Σε αντίθεση, ο αντικειμενικός χρόνος είναι ο χρόνος της απομάκρυνσης από την προσωπική ύπαρξη και η ένταξη στο χρόνο της καθημερινότητας που είναι ο χρόνος των πολλών.
- 15 Καρούζος (2002): 224.
- 16 Καρούζος (2010): 145.
- 17 Ο Καρούζος κατ' επανάληψη, τόσο στα πεζά του όσο και στην ποίησή του, υπογραμμίζει την υποδεέστερη σημασία που έχει η νόηση στην περιπέτεια της ύπαρξης. Στα «Χορταριασμένα Χάσματα», για παράδειγμα, γράφει: «Η νόηση κείνη [...] ανάθεμα της υπάρξεως» (318).
- 18 Καρούζος (2002): 135 και Καρούζος (2013): 168.
- 19 Καρούζος (2013): 128, 144, 155, 179 και 202 αντίστοιχα.
- 20 Αλλού πάλι γράφει: «ο πλούτος μου είναι το στήθος μου. / Γι' αυτό ποτέ δεν παζάρεψα το ηλιοβασίλεμα / και ταξιδεύω σίγουρος» (238) και «Μ' αγιασμένο στήθος την καρδιά να πάλλει / καθώς ο ήλιος ανέρχεται σε παρθένα φυλλώματα / και διαγράφει κύκλους η ανία του φωτισμένου» (189).
- 21 Καρούζος (2002): 64. Στον «Λευκοπλάστη για Μικρές και Μεγάλες Αντινομίες» επίσης

γράφει: «Μου φαίνεται πως ένα καλό ξύσιμο διαρκείας / λυτρώνει περισσότερο απ' την ποίηση» (267) και παρακάτω: «Ο ποιητής κύριοι περισσεύει! / Μου τ'όπαν οι τσιγγάνες ένα βράδυ» (288).
22 Heidegger (2008): 75.

